

BIŠERJE

**KNJIGA
ADEMA
KAHRIMANA
NAPISANA
NEDŽADOM
IBRIŠIMOVIĆEM
BOSANCEM**

NEDŽAD IBRIŠIMOVIĆ

glavni urednik
DŽEMALUDIN LATIĆ

redakcija
SELIM ARNAUT
NUSRET ČANČAR
HADŽEM HAJDAREVIĆ
ENES KARIĆ
NEDŽAD LATIĆ

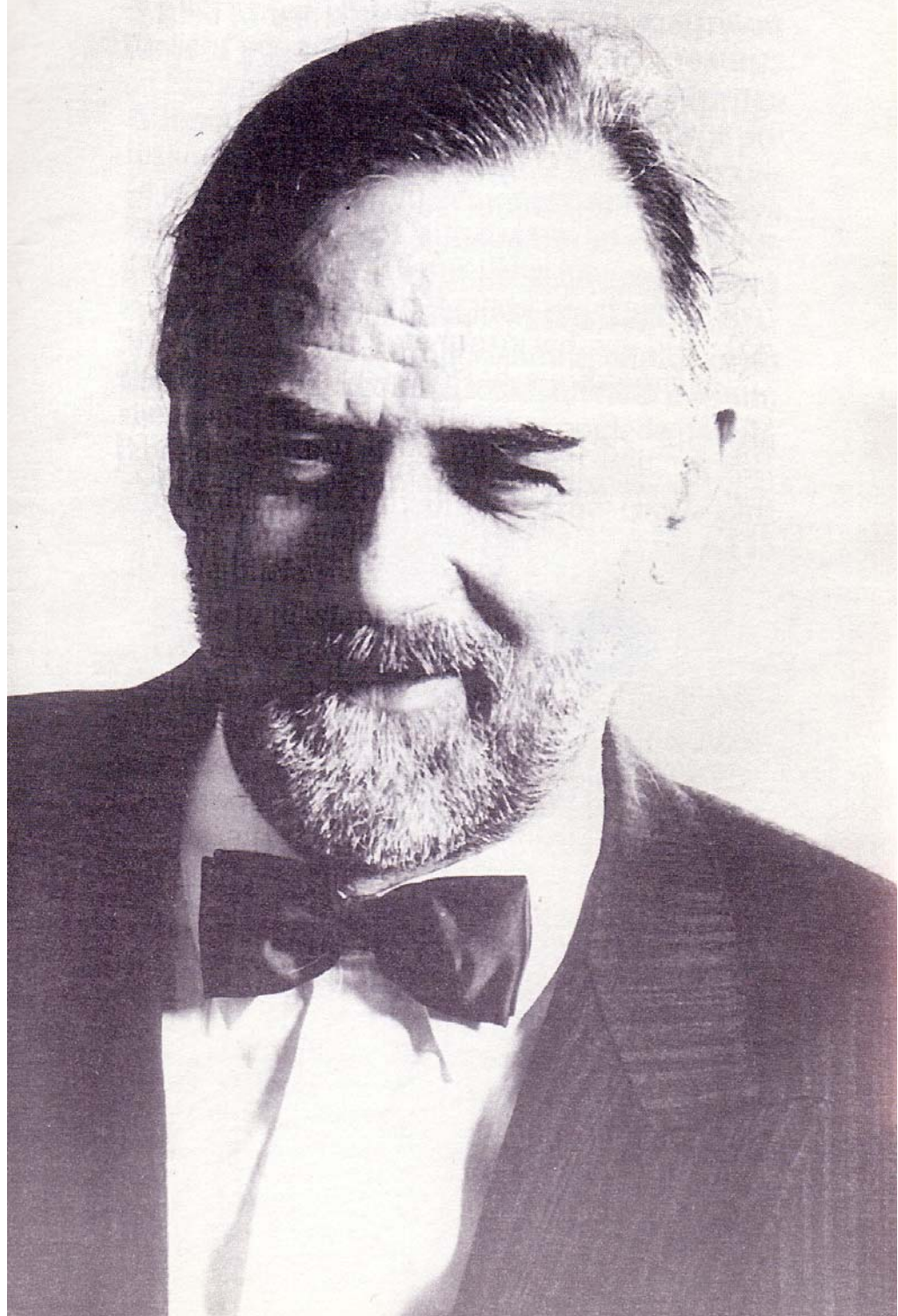
urednik
HADŽEM HAJDAREVIĆ

BIBLIOTEKA
BISERJE

CIP- katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine,
Sarajevo

UDK 886.1/.2(497.15)-3

IBRIŠIMOVIĆ, Nedžad
Knjiga Adema Kahrimana napisana Nedžadom Ibrišimovićem
Bosancem. – Sarajevo: Ljiljan, 1994. – 94 str.; 20 cm. –
(Biblioteka Biserje)

K N J I G A

ADEMA KAHRIMANA

N A P I S A N A

NEDŽADOM IBRIŠIMOVIĆEM

B O S A N C E M

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

pdf izdanje za vas pripremili:
www.bosnamuslimmedia.com
1429. hidž. god. / 2008. god.

N E D Ž A D

I B R I Š I M O V I Ć

KNJIGA
ADEMA KAHRIMANA
NAPISANA
NEDŽADOM
IBRIŠIMOVIĆEM
BOSANCEM

1.

I Adem Kahriman piše knjigu.

On hoće da napiše knjigu kojom bi spriječio zločine koji su se već dogodili. On je na ovoj strani, a zločinci su na onoj strani. Adem Kahriman nije tamo.

On sada ima pedeset i dvije godine, ranije je imao manje.

E, sad, kakav je Adem Kahriman čovjek? Nije plav! To je sve što smijem o njemu reći, mada me i tu malo zbunjuje ta riječ »plav«. Jer plav nije žut. Dakle, trebalo bi napisati: Adem nije žut, a kad to kažem tek onda nastaju nevjerovatne poteškoće. Najprije, svejedno što je rečeno da Adem nije žut, pred čitaoca, baš kao za inat, izbija bolesno, nepostojeće, bljedilo Ademova lica. Možda je najbolje ovako: kosa prosijeda, brkove i bradu brije, crte lica pravilne, osobenih znakova nema.

Platon kaže da je čovjek biće na dvije noge bez perja. To se mirne duše može primijeniti i na Adema - Adem Kahriman je biće na dvije noge bez perja. A i ja sam im sličan.

Čini mi se da je mnogo lakše reći kakav je Adem Kahriman pisac. Kao pisac je dobar, ali je nepoznat.

On stanuje na petom, ja na četvrtom spratu. Prozori nam gledaju na brdo Igman, iza aerodroma. Igman neprekidno, i danju i noću, mijenja svoje boje, uvijek je lijep, odavde je sav grgurav, ponekad s pramenovima magle. Iza Igmana naziru se snježni vrhovi planine Treskavice. Adem voli snijeg. Njegova žena Ljeposava voli bijelo i plavo, takav joj je namještaj. Adem nema ništa protiv toga, on voli dvanaest boja, svaku posebno.

Adem Kahriman je rođen u Sarajevu. Kad se kaže da je Adem rođen u Sarajevu to malo zbunjuje. Jer da je tek rođena beba velika kao Sarajevo onda bi se i moglo reći da je rođena u Sarajevu - cijela beba - cijelo Sarajevo, ali, tako ogromne bebe nema. Da se kaže: atomska bomba pala na Sarajevo, to je, možda, prihvatljivo, jedna atomska bomba - jedno Sarajevo, ali jedna beba jedan grad, to je pretjerano.

Ademovo biće uglavnom je usredsrijeđeno u gornjem dijelu Ademova tijela, u prsima u kojima mu neprekidno kuca srce, u glavi s ustima koja govore, očima koje gledaju i ušima koje čuju; a ako prstima ruku dotiče lice, onda se tu većma sabiru topla zračenja; svoje lice ne vidi dok se ne pogleda u ogledalo; čim se odmakne više ne zna kako izgleda. U njemu je duša, osjećajan je i iskren, ima moć predosjećanja, može da vodi nijeme razgovore, sposoban je da drugog vidi kroz njegova leđa a da mu prethodno ne čuje glas. U stanju je svoju dušu da izjednači s tuđom dušom, ali to čini rijetko, s najvećim oprezom i neprekidnom obzirnošću prije svega zbog toga što se čovjek sa čijom se dušom izjednači opire toliko da mu prijete smrću, a i zato što Adem Kahriman nije siguran da bi čovjeka sa čijom se dušom izjednačio volio neprekidno do kraja svoga života.

Kada je sam, užasava se ljudi, kada je s ljudima, bere pamet, ali često griješi; sve su mu životinje nepojamne, ali voli da ih gleda.

2.

Godine 1942. hadžiji Tahiroviću iz Foče četnici su oderali kožu s leđa, prebacili mu je preko glave i stavili natpis: »Muslimanka s feredžom«.

To je prva rečenica Ademove knjige koju je počeo da piše početkom aprila 1992. godine, pedeset godina nakon što se zločin dogodio. Ali početkom aprila 1992, četnici su ponovo napali Foču, a dr Vojislav Vojvodić, čovjek koji također piše knjige, 21. aprila 1992. u selu Tabaci, poviše Foče, nogom je šutnuo ljudsku glavu. Dr V. Vojvodić je bio u Sarajevu pa je otišao u Foču i postao četnik; možda je bio četnik i u Sarajevu, ali se to nije vidjelo.

Niko nije vjerovao da će se četnici opet pojaviti, nakon što su u filmu »Neretva«, na čelu s Orsonom Velsom, do nogu potučeni.

Dr V. Vojvodić je ljudsku glavu šutnuo bivšem ministru bosanske vlade; oni su se, posigurno, nadali da čitalac to neće vidjeti; ali, čitalac to vidi; poslije su, dabome, morali oprati obuću i, možda, manžetne na pantalonama.

Kako Adem Kahrman kani spriječiti četnike da hadžiji Tahiroviću iz Foče ne oderu kožu s leđa kada se to već dogodilo, ne znam. Ali pitanje se nameće samo od sebe - ako Adem može da spriječi zločine koji su se dogodili prije pedeset godina, zašto ne spriječava zločine koji se događaju sada?

Bojim se da je Adem Kahrman zatečen, jer ako mu i pođe za rukom da spriječi zločine koji su se dogodili prije pedeset godina, ove, izgleda, neće moći nikako.

Nezgoda s pisanjem je i u tome što ako kažeš jedno, ne možeš da kažeš nešto drugo.

Recimo, nešto sporedno: svi su doktori, posljednjih pedeset godina, mislili kao Marks. Sada više tako ne misle.

Ona glava koju je bosanski ministar šutnuo profesoru dr Vojislavu Vojvodiću, a Vojvodić ministru, dok je bila na ramenu glava, pripadala je seljaku iz sela Tabaci, poviše Foče, koji je bio poznat po svom stadu.

Glava je kriknula i zakrkljala a potom je bačena u zelenu travu; tako su se u njoj zauvijek uglasile sve zvijezde kosmosa onako kako ih čitalac može da vidi.

Domaćinu nisu odrubili glavu odmah, najprije su zatražili trideset ovaca, deset janjaca, mezu, rakiju, sjeli za hastal na drvene klupe - ministar, profesor i sedam četnika. Onda su zatražili pare. Domaćin se usprotivio.

Tri četnika su ga odveli u šumu, iza kuće, i zaklali.

A zaklali su ga i zato što hoće da u gradovima niz rijeku Drinu žive samo Srbi. Tu zamisao zamislili su književnici koji pišu knjige u Beogradu. A zamisao kao zamisao je nevidljiva. Onaj ko je nema ne zna gdje je. Tako su dva Srbina u Bratuncu naišla na Muslimana koji je mrtav ležao na zemlji. Ta dva Srbina ne pišu knjige. Prepoznali su mrtvog Muslimana, jer su ga znali od ranije; noževima su mu urzali krstove i CCCC, iskopali oči, odsjekli ruku, a tijelo objesili na drvo i zapalili.

Sada to gledaju književnici u Beogradu. Oni gledaju to a njih gleda svako ovo slovo. Adem Kahrman zna da oni koji pišu knjige znaju svako slovo.

Ministar je šutnuo glavu i rekao Vojvodiću da ništa ne brine, jer će u svim gradovima niz rijeku Drinu biti biblioteke a u svakoj biblioteci po jedna ovakva glava. Ministar ne piše knjige, on je lektor i njegove zamisli teško prodiru u lijepu književnost.

3.

- Kako to kanite spriječiti zločine koji su se dogodili? - upitao sam Adema Kahrimana. - Kada biste to uspjeli, mogli biste da poletite ljudima u zagrljaj.

- Knjigom koju sam počeo da pišem - odgovori Kahriman.

- Ali to je nemoguće.

- Nije.

- Kako nije?

- Jeste li pročitali prvu rečenicu?

- Jesam.

- Jeste li ranije znali za sudbinu hadžije Tahirovića iz Foče?

- Nisam.

- A sada znate?

- Znam.

- I vidite ga?

- Vidim.

- Vidite li ga mrtvog?

- Ne... Vidim ga kako stoji u tom svome užasnom stanju.

- Eto - reče Adem. - Ostaje mi još to da spriječim da ga ne oderu...

- Ali kako...?

- Izgleda nemoguće, ali ću i to pokušati - reče Adem Kahriman i o tome više nije htio da razgovara.

To je bilo 22. maja 1992., onaj dan kada su četnici u selima poviše Rogatice ranjene ali žive ljude bacali u oganj.

POJAŠNJENJE

Četnik

Riječ četnik dode od riječi četa. Četnici lažu. Četnik može biti samo Srbin. Četnici ubijaju Bosance. Tako zemlja Srbija hoće da osvoji zemlju Bosnu. Koljući, ubijajući, paleći, silujući i pljačkajući četnici se bore za srpstvo. Srpstvo je nešto što je samo srpsko: srpski ljudi, srpske žene, srpske ptice, srpske ribe i srpske biblije.*

Uvrjedljivo je Srbima reći da su četnici, iako su četnici Srbi.

Sarajevo

Sarajevo je prijestolnica Bosne. Tu je mnogo džamija, i ostalih bogomolja, a ima dosta i pjevača i svirača. Oko grada su brda, a kroz grad teče Miljacka, plitka rijeka ograđena visokim bijelim zidovima od kamena. Mnogo je slapova i mostova, a svaki most mogao bi da bude palata ili vrt ponad vode. Riječ Sarajevo dolazi Od turske riječi saraj, što znači dvor i tako se prvi put spominje 1507.

* »Poslednjih trideset godina primećeno je da je let srpski vrana sve tromiji i ukoliko se takva tendencija nastavi za manje od sto godina srpske vrane više neće leteti.» O prirodi srpskoj, dr Svetislav Zec, Zemun, 1938, str. 372. U istoj knjizi O prirodi srpskoj, na str. 97. u odjeljku » O srpskoj duši«, vojni hirurg dr Vidosav M. Savić navodi slučaj nekog četnika Sofronija u čijim prsima je nakon obdukcije, pronađena duša u obliku vodeničkog točka koji su mogle okretati samo muslimanske suze.

godine. Oko dvora bile su bašče, drvene džamije, hamam, han, vodovod, dućani i mlinovi. Godine 1521. u Sarajevu je osvanuo namjesnik, vezir Gazi Husrev-beg.

»Sabljom mahnu, podiže haire« veli za njega narodna pjesma.

Godine 1697. Sarajevo je opljačkao i spalio princ Eugen Savojski, što je šteta. Narednih trista godina Sarajevo je gorjelo još pet puta, što je pet puta veća šteta.

Sada se grad izdužio, pa je jednim svojim krakom zašao sebi za leđa iza brda Trebević. Tu je Dobrinja i tu živi Adem Kahriman.

Bosna

To je jedna dobra zemlja.

Bosna i Hercegovina

To je isto, samo što u Bosni nisu brda gola, a po Hercegovini jesu.

Drina

Drina je lijepa i studena rijeka koja spaja i razdvaja zemlju Bosnu i zemlju Srbiju. Na njenim obalama su bašče slične džennetskim, a bregovi ponad nje su veliki, umilni, pritajena daha.

CCCC

Četiri ćirilična slova »S» koja znače: samo sloga Srbina spašava ili nešto slično.

4.

- Hadžija se još muči? - rekoh sutradan.

- Muči - odvrati Kahriman i dodade:

- Pročitajte ovo...

U rano jutro posljednjeg četvrtka mjeseca marta 1942. godine četnici su ušli u selo Vrsinje, nekoliko kilometara od Milića, pokupili sve koje su našli, satjerali u mesdžid i zapalili. Tog jutra u Vrsinju je izgorjelo stotinu osamdeset i tri živa Allahova ljudska stvorenja. Među ovih stotinu osamdeset i tri šehida nalazio se i mjesni muallim Husein ef. Talović i sva njegova porodica: žena, četiri sina i kćerka.

- Ako ovo ne možete da spriječite, nemojte mi više davati da čitam - rekoh.

- Kiša! - reče Adem tiho.

- Jaka kiša može ugasiti vatru!

- Ne kiša! - reče Adem - nego meleći.

- Spasite ih! - rekoh.

- Spašeni su! - odgovori Adem.

- Ali to je samo u vašoj knjizi.

- Svejedno - odgovori Adem.

5.

- Imam rješenje! - rekoh Ademu. - Stigma! Adem me povuče za rukav da čučnem, te i on čučnu. Napolju su se čuli pucnji i

povremno prasak granata i tu, u tom dijelu hodnika tako smo bili sigurniji. Bio je to pedeseti ili pedeset i prvi dan bombardovanja Dobrinje iz kasarne Lukavice, s brda Mojmila i s aerodoma.

- Neka zločinac, koji je hadžiji Tahiroviću oderao kožu s leđa stigmom na svoja pleća prenese svoj zločin! - rekoh uzbuđen.

- To je ludost! - odgovori Adem zgranut. - Četniku je njegov zločin ukras, uspomena, uputa i oslonac i on se svoga zločina ne odriče. Kako vam je uopšte to palo na pamet?

- Lahko! - rekoh.

- Lahko?! - upita Adem.

- To je četnik učinio - stigmom! - rekoh.

- To ste učinili vi! - reče Adem.

- Ne, to je učinio on!

- Onda je daleko dogurao! - odvrati Adem i dodade: - Ne želim da gledam dvojicu unakaženih, nego nijednog!

- Trudiću se da ubuduće pažljivije čitam vašu knjigu - rekoh pogružen.

6.

- Selamun alejkum - rekoh.

- Alejkumu selam - odgovori Adem.

Pili smo i - pušili čaj. Iz susjedne sobe čulo se nekoliko muških i nekoliko ženskih glasova. Vani su povremeno pljuštali meci; nedvosmisleno je kreštala i jedna vrana, ali ovo je papir, pa se, možda, ne čuje.

- Dobro jutro, komšija - reče Ljeposava.

- Dobro jutro - rekoh.

- Sinoć nam je granata skršila cvijeće na balkonu - reče Ljeposava osmjehujući se - idem ga zaliti.

- Prvih dana vrapci se uopšte nisu čuli - reče Adem. - Nakon izvjesnog vremena čuli su se između pucnjave. Sada se čuju neprekidno, pucalo - nepucalo.

- Sanjao sam da sam četnik - rekoh.

Adem se osmjehnu.

- Sanjao sam da sam četnik i da se grohotom smijem hadžiji Tahiroviću čiju glavu pokriva njegova vlastita koža zderana mu s leda...

- Dugo...? - upita Adem.

- Pa tako... - rekoh.

- To je dobro - reče Adem.

- Kako to...? - upitao sam začuden.

- Pa dok ste ga sanjali nisu ga pekle rane - odgovori Adem.

Četnici su ljudi koje Bosanac očima ne može da prepozna, samo zna da živi s njima i da im se stegna dodiruju.

- I ja sam sinoć sanjao da su tri četnika upala u moj stan. Jedan je imao nisku odsječenih dječijih prstiju oko vrata.

Prvih dana rata svi stanari i Srbi i Muslimani i Hrvati poskidali su imena sa svojih vrata; jos se nije znalo hoće li četnici osvojiti Dobrinju.

- »Kako se zoveš?« - »Adem.«

- » A ti?«

- »Ljeposava.«

- »Srpkinja?«
- »Da, ali Jugoslovenka« - drčno odgovori Ljeuposava.
- »A mali?«
- »Orhan.«
- »Skidajte se!« - rekoše četnici.
- »Stari obrezan, a mali nije«, reče jedan četnik.
- »Dobro izgleda ova kurva!«, reče drugi.
- »Gdje su pare?«, upita prvi.

- »Ovo je sve što imam«, rekoh i potom se probudim od njihovih udaraca. Adem to reče i dodade: - Ja nisam samo Bosanac, ja sam Bosanac i Hercegovac. A nisam oduvijek bio Bosanac i Hercegovac. Oduvijek sam bio samo Bosanac. A Hercegovinu sam zavolio nožnim prstima moga sina. On ima nožne prste svoga djeda po majci, a njegov djed po majci je Hercegovac - reče Adem. - Jedanaest godina volim nožne prste svoga sina i jedanaest godina volim Hercegovinu.

- Oprostite što pitam, ali da li je Orhanov djed po majci bio četnik?

- Ne, bio je partizan.
- A da li je Orhan osunećen?

Adem na to ne odgovori.

- Ko je to u vašoj sobi?
- Muhadžiri.
- Odakle?

- Iz onih zgrada u Dobrinji Pet što su sinoć izgorjele. Zapravo, oni su iz Vrsinja još prije tri mjeseca došli rođacima na Dobrinju.

Tri dana i tri noći išli su pješke preko brda do Sarajeva. Policija će ih smjestiti u jedan od praznih stanova odbjeglih četnika u ulici Emila Zole, ili u ulici Lava Tolstoja, ili u ulici Miroslava Krleže, ili u ulici Franca Prešerna, ili u ulici Maka Dizdara.

U sobi, na podu, sjedilo je pet muškaraca i dvije žene. Oko njih su bili zavežljaji, a na sredini sobe, na čistoj bijeloj krpi stajao je načet kruh hljeba.

- Ovo je muallim Husein ef. Talović iz Vrsinja - reče Adem i pokaza rukom na starca. - Ovo su njegovi sinovi - reče i pokaza rukom četiri mladića. - Ovo je Huseinova hanuma, a ovo njihova kći.

I starac i mladići i žene bili su potpuno sijedi.

- Kiša nas je spasila - reče starac.

- I meleći - reče starica.

Da ne bi kiše.. .

- Neko kuca - reče Ljeposava.

Na vrata ude teritorijalac. Na glavi je imao zelenu beretku s grbom Bosne i Hercegovine, u rukama papovku, o pojasu dvije bombe i na lijevoj naramenici tespih.

- Hajdemo - reče teritorijalac.

Onda svi izadoše.

P O J A Š N J E N J E

Selo Vrsinje

To su kuće, štale, kolibe i brda. Brda su ista kao ona u Arabiji, samo što su obrasla travom. Doduše, brda u Vrsinju su zimi bijela, a brda u Arabiji nisu. U Arabiji zimi ne pada snijeg.

Mesdžid

Mesdžid je džamija bez munare i bez još koječega da ne nabrajam jer ću onda i to morati da pojašnjavam. Mesdžid u kome su četnici spalili sto osamdeset i tri živa Allahova ljudska stvorenja bio je na sred sela; pa iako su te muškarce, žene i djecu spalili četnici a ne komunisti, komunisti pedeset godina nisu dali seljanima Vrsinja da ponovo sagrade svoj mesdžid. A i da jesu, koja fajda, sada bi ga opet zapalili, jer je namjena mesdžida da se u njemu spominje i veliča Allahovo ime, a komunisti su pedeset godina svaki dan i telefonom a ionako, psovali Boga. Oni ne znaju da je Bog dobar, a da đavo nije dobar. Oni to ne znaju. Ili, možda, znaju? Ne, oni to ne znaju. Ja znam da oni to nisu znali ni kad su bili komunisti, niti to znaju sada kada su postali četnici. A Allahova je volja da su komunisti imali telefon a da Vrsinjani nisu imati telefon.

A nisu dali da se tu, na sred sela, gdje je i bio, ponovo sagradi mesdžid da se ne bi podsticala međunacionalna i međuvjerska netrpeljivost.

Tako sam i ja imao skrivenu kutiju rajsnegli, a moje komšije Srbi skrivene kutije metaka i puške. Ja sam, naime, pretpostavio - ako rat dođe u Bosnu, otići će mi stakla na prozorima pa neću imati čime pričvrstiti najlon.

Od 1673. do 1698. u Leridi, Perpinjanu i Barseloni spaljene su na lomačama stotinu osamdeset i tri vještice. Inkvizitorima je trebalo dvadeset i pet godina da spale sto osamdeset i tri vještice, a četnicima samo jedno jutro da spale stotinu osamdeset i tri Muslimana.

Februara 17. 1600. godine na trgu Kampo di Fiori u Rimu spaljen je jedan Đordano Bruno.

Ja ne znam čija mi ruka pokazuje put, da li ruka djeteta koje se popelo na drvo i kojom bere nedozrele džanarike, ili ruka Njutna koji leži pod drvetom i čeka da džanarika porumeni, sazri i sama otpadne s peteljkom.

Ako inkvizitor spali dijete u mesdžidu, kako zna da nije spalio Njutna, ako spali Njutna, kada je to četnik saznao da je Njutn musliman.

Muallim

Vjeroučitelj.

Šehid

Onaj koji pogine na Allahovu putu; njemu se otvaraju vrata dženneta.

Partizan.

Titov borac.

POJAŠNJENJE POJAŠNJENJA

Josip Broz Tito

U mladosti trebalo da ode u Ameriku, ali nije. Bio vrhovni komandant partizana, koji su 1945. godine porazili četnike i ustaše.

Kada je umro, zemlja mu se raspala, a svo oružje njegove armije Srbo-četnici uzeli sebi.

Početkom Drugog svjetskog rata Josip je dva puta pitao četnike hoće li zajedno s partizanima da se biju protiv fašista, a četnici rekli da hoće pa slagali.

Jednog lijepog proljetnog jutra, na obroncima Crepoljskog kod Sarajeva, stajala je grupa partizana, nekoliko Srba i jedan Musliman po imenu Mustafa Dovadžija.

»Hajde, družo naš mili, s nama«, rekoše mu Srbi-partizani prijazno.

Mustafa pođe, nikakvo zlo ne sluteći, a ti Srbi, samo što su zamakli, premetnuše se u četnike i Mustafu Dovadžiju živog nabiše na kolac. Bilo je to 2. maja 1942.

Evo kako je to opisao književnik Ivo Adnrić, dobitnik Nobelove nagrade za književnost.

... tu je ležao hrastov kolac, dugačak oko dva i po metra, kako treba zašiljen na vrhu pokovan gvoždem i sasvim tanak i oštar, a cio namazan dobro lojem, drveni malj za nabijanje, konopci i sve ostalo.

Kad su Mustafi naredili da legne on obori glavu a četnici mu pridoše i stadoše s njega da svlače gunj i košulju. Ne govoreći ništa partizan leže kako mu je naređeno, okrenut licem prema zemlji. Četnici pridoše i vezaše mu prvo ruke na leđa, a potom za svaku nogu, oko članaka, po jedan konopac. Zategnuše svaki na svoju stranu široko mu raskrečiše noge. Za to vrijeme jedan četnik, Jovan, položi kolac na dva kratka obla drveta, tako da mu je vrh došao žrtvi među noge. Zatim izvadi iza pojasa kratak, širok nož, kleknu pred ispruženog i nagnu se nad njim da mu rasiječe sukno od čakšira među nogama i da proširi otvor kroz koji će kolac ući u tijelo. Pri tom najstrašnjem dijelu krvnikova posla vezano tijelo mučenika zadrhta od kratkog i neprimjetnog uboda nožem, podiže se do pasa, kao da će ustati, ali odmah ponovo pade natrag i tupo udari o zemlju.

Čim je to svršio, Jovan skoči, dohvati drveni malj sa zemlje i stade njime da udara donji tupi dio koca, laganim i odmjerenim udarcima. Između dva udarca stao bi malo i posmatrao prvo tijelo u koje zabija kolac a zatim dvojicu četnika, opominjući ih da vuku lagano i jednomjerno. Tijelo raskrećenog grčilo se samo od sebe; kod svakog udarca malja kičma mu se savijala i grbila, ali su ga konopci zatezali i ispravljali. Čulo se kako nesretnik udara čelom o zemlju i pored toga jedan drugi neobičan zvuk; ali to nije bio ni jauk, ni vapaj, ni hropac, ni ma koji ljudski glas, nego je cijelo to rastegnuto i mučeno tijelo širilo od sebe neku škripu i grohot, kao plot koji gaze ili drvo koje lome. Poslije svakog udarca Jovan je odlazio do ispruženog tijelo, nadnosio se nad njega, ispitivao da li kolac ide dobrim pravcem, i kad bi se uvjerio da nije povrijedio nijedan od najvažnijih živih dijelova iznutrice, vraćao se i nastavljao posao.

U jednom trenutku kucanje prestade. Jovan je vidio kako se nesretniku pri vrhu desne plečke mišići ratežu i koža odiže. On priđe brzo i prosiječe to ispupčeno mjetu unakrst. Blijeda krv poteče, najprije oskudno pa sve jače. Još dva - tri udarca, laka i oprezna, i na prosječenom mjestu stade da izbija gvoždem pokovani šiljak koca. Udario je još nekoliko puta, dok vrh nije došao do u visinu desnog uha. Čovjek je bio nahijen na kolac kao janje na ražanj, samo što mu vrh nije izlazio kroz usta nego na leđa i što nije jače ozlijedio ni utrobu ni srce ni pluća. Tada Jovan odbaci malj i priđe. Razgledao je nepomično tijelo, zaobilazeći krv koja je curila sa mjesta gdje je kolac ušao i izašao, i hvatala se u malim mlakama. Dvojica četnika okrenuše ukrućeno tijelo na leđa i stadoše da mu vežu noge pri dnu uz kolac. Za to vrijeme Jovan je gledao da li je čovjek živ i pažljivo posmatrao to lice koje je najednom došlo podbuhlo, šire i veće. Oči su bile širom otvorene i nemirne, ali očni kapci nepomični, usta rasklopljena i obje usne ukočene u grču; iza njih su bjelasali stegnuti zubi. Pojedinim od ličnih mišića vise nije mogao da vlada; stoga mu je lice izgledalo kao maska. Ali srce je bilo muklo i pluća radila kratkim ubrzanim dahom. Dvojica četnika stadoše da ga dižu kao brava na ražnju. Jovan je vikao na njih da paze da ne drmaju tijelom;

i sam je pomagao. Uglaviše donji debeli dio koca u zemlju, zatim pozadi podupriješe kratkom žiokom koju prikovaše za kolac.

Kad i to bi gotovo četnici se izmakoše i pridružiše ostalima a na onom praznom prostoru ostade sam izdignut za čitav metar od zemlje, uspravan, ispršen i go do pojasa Mustafa Dovađžija na kocu. Iz daljine se samo naslućivalo da kroz njega ide kolac za koji su mu vezane noge pri člancima, dok su mu ruke vezane na leđima.

Tad četnici priđoše ponovo mučeniku i stadoše da ga zagledaju izbliza. Niz kolac je tekao samo slab mlaz krvi. Bio je živ i svjestan. Slabine su mu se dizale i spuštale, žile na vratu kucale, oči su kolutale sporo ali neprekidno. Kroz stisnute zube naviralo je otegnuto režanje u kome su se teško razabirale pojedine riječi:

- Četnici, četnici... - grcao je - ... da paski skapavate... paski pomre!...

Grb Bosne i Hercegovine

Plavi srednojovjekovni štit presječen bijelom dijagonalom sa po tri zlatna bosanska zambaka u oba polja.

7.

Bio je jedanaesti dan jula mjeseca 1992. godine, sedamdeseti dan opkoljene a neosvojene Dobrinje; vidjeli smo dio neba, dio brda i dio susjedne zgrade. Nedaleko od Dobrinje, u naselju Hrasnica, na dječije obdanište četnici pjesnika i psihijatra dr R. Karadžića ispalili su granatu'koja je ubila četvero a ranila desetero djece, Dan je bio lijep.

Adem reče:

- Prvo pucaju po stanovima iz tenkova, patova i pamova; ako te ne uhvate i ne zakolju, opljačkaju ti stan a onda ga zapale; zadeš dublje u Dobrinju kod kakvog znanca ili komšije; Četnici te drže granatama prikovanog u podrumu gdje nemaš svjetla, vode, hrane; kad ti to dodije, izađeš pred vrata da ubereš list maslačka za salatu, on te gađa snajperom; neka te, recimo, rani a ne ubije nekad, recimo, branitelji Dobrinje uhvate tog zlikovca koji te ranio; sad četnici traže da im predaš i vratiš toga snajperistu koji te je ranio ako hoćeš da bolnička kola prođu do prve bolnice, jer i Dobrinju kao i cijelo Sarajevo drže u blokadi i na nišanu; vratiš četnicima njihovog četnika-plaćenika, a na drugom mjestu u gradu, tokom vožnje, recimo na Mojmilu, drugi četnik ubije iz zasjede bolničara; ti odeš ranjen, s mrtvim bolničarem pored sebe, u bolnicu u kojoj nema lijekova ni hrane; kad te smjeste u prepunu bolnicu, četnici s okolnih brda, nakon što pojedu pečeno prase, podnapiju se rakije i odgude uz gusle svoje pjesme, granatiraju bolnicu; a pri povratku onih bolničkih kola, recimo, iz kasane «Maršal Tito», ubiju i vozača tih istih kola pa kola ili otmu ili unište; ako umreš u bolnici od zadobijenih rana, u najbližem parku ti iskopaju metar, a na tvoj tabut na kome mrtav ležiš, na hodžu i nekoliko dobrih, hrabrih ljudi koji hoće da te ukopaju, četnici opet pucaju; s Trebevića granatiraju čak i tvoj grob.

Niko ne zna kako se zove ovaj rat.

- Hadžiju još peku rane, njegova bol je nepodnošljiva - rekoh.

- Da - reče Adem muklo - ali su spašeni muallim iz Vrsinja, njegova četiri sina, žena i kći i svih stotinu sedamdeset i sedam duša iz zapaljenog mesdižda.

- Da - rekoh.

- Jučer su četnici u rogatičkom kraju spalili hiljadu kuća. Pokušajte svaku kuću da označite samo sa po jednim brojem, nećete pojedinačno nabrojati ni stotinu a zamorićete se i odustaćete od brojanja. To je mnogo kuća. Ali, to se čitaoca ne tiče. Čitalac nije

četnik da ga to raduje, niti je čitalac Musliman da ga to žalosti - reče Adem Kahriman.

- Postoji samo pet riječi koje mi razbistre pamet - rekoh - Armija Republike Bosne i Hercegovine. Kad izgovorim tih pet riječi, nema više pitanja na koja ne znam odgovor.

- Čovjek koji ubije, odvaja se od zemlje, postaje leteći čovjek - reče Adem. - Čovjek koji laže i krade leti manje, a čovjek koji ubije leti više.

- Postane lagahan?

- Ne, ali postane čovjek koji leti.

- Svako bi želio da leti... - rekoh.

- Iako sve ptice lete, neke su sretne a neke nesretne - reče Adem.

- I vampiri lete - dosjetim se.

- I vještice - dodade Adem.

8.

Ovo je tek početak vaše knjige, a mnoge se stvari već ne vide i pored Pojašnjenja i Pojašnjenja pojašnjenja rekoh.

- Šta se ne vidi? - upita Adem.

- Ne vidi se Dobrinja, ne vide se ljudi, ne mogu ni nabrojati šta se sve ne vidi - rekoh.

- Ovo je knjiga a ne filmsko platno - odgovori Adem. - A nije ni slikarsko platno - osmjehnu se on. - Knjiga je knjiga - dometnu.

- Ali čitalac nije baš dobro vidio onih stotinu sedamdeset i sedam duša iz zapaljenog mesdžida u Vrsinju - nisam popuštao.

- Hoćete li to vi da pišete moju knjigu? - upita Adem.

- Ne. Ali ne vidi se ni kako ti ljudi izlaze iz zapaljenog mesdžida.

- Izlaze polahko! - reče Adem.

- Ne vidi se kako su ti ljudi, te žene i ta djeca i ti starci obučeni.

- Obučeni su onako kako se oblače Bosanci na selu: muški u mušku odjeću a ženske u žensku odjeću - odgovori Adem.

- Što se mene tiče - rekoh - uvijek ću posvjedočiti da sam vidio muallima iz Vrsinja, njegovu hanumu, četiri mu sina i kćeri žive i zdrave.

- Hvala! - reče Adem.

Bilo je to 17. jula 1992. godine, onaj dan kada su Četnici u naselju Vučine u Višegradu osamdeset ljudi, žena i djece sabili u podrum jedne kuće i zapalili.

Nisam mogao i to da ne spomenem Adem Kahrimanu, iako sam znao da on to zna.

»Kad Adem može spasiti iz ognja stotinu osamdeset i tri osobe, zašto ja ne bih mogao spasiti osamdeset«, mislio sam. Ali nisam mogao. Nisam mogao ja, ali nije mogla, ili nije htjela, ni Evropa.

Nisam mogao ja, ali nije mogla, ili nije htjela, ni Amerika.

Nisam mogao ja, ali nije mogao, ili nije htio, ni cio svijet.

9.

Osim toga što hoće da napiše knjigu kojom bi spriječio zločine koji su se već dogodili, Kahriman vaja i sjene. To samo na prvi pogled izgleda nemoguće.

Uzme komad žice i napravi čovjeka otprilike ovako:

Potom uzme drugi komad žice i napravi drugog čovjeka koji je najmanje dva do tri puta veći, pa ga okrene naglavačke:

Tako dobije čovjeka i njegovu sjenu.

Od stakla načini kasetu, u kasetu stavi čovjeku sjenu i naspe poliester. Kada se poliester stvrdne, raizbije staklo i dobije ovo:

Onda to proda.

Nezgoda s pisanjem knjige je u tome što ne možeš odmah da kažeš sve.

Figure Adema Kahrimana bile su veoma mršave, kao figure Alberta Đakometija, ili kao figure Nandora Glida.

Figure kipara Nandora Glida su mršave figure ljudi iz nacističkih konc-logora; leže jedna preko druge bačene na gomilu; očito je da su to umrli, glađu umoreni ljudi; te hrpe se privide kao hrpe ovlaš nabačena granja.

U srpskim koncentracionim logorima u Bosni, od aprila do septembra 1992. godine, zatočeni Muslimani još nisu bili tako mršavi...

Ne zna se zašto je Adem Kahriman vajao baš takve figure; ne zna se ni zašto je uz njih vajao i njihove sjenke, to je tajna.

A šta vajar treba da vaja kada vaja čovjeka: odijelo, mišiće, kosti li psihu? Sve to.

Ernest Hemingvej kaže da ne voli kipove jer se ne miču. Možda je u pravu. Samo se mali broj kipova na svijetu miče, poneki Mikelandelov i poneki Rodenov.

Adem Kahriman je volio Ernesta Hemingveja. Nije ga znao, ali ga je volio. Čuo je za njega.

- Kad Ernest Hemingvej kaže da je njegova knjiga kao ledeni brijeg, on govori istinu - reče Adem Kahriman. - Ledeni brijeg se vidi samo manjim dijelom svoje mase. Ali, Ernest Hemingvej je prevaren - nastavi on. - Samo onaj ko ide u džamiju može biti Ernest Hemingvej.

- On je uvijek išao tamo gdje nema džamija - rekoh - na Kubu, u Pariz, u Španiju, u Kinu, u Afriku...

- Emilijano Zapata je u Arabiji - reče Adem. - To kaže narod Meksika.

- Emilijano Zapata nije Ernest Hemingvej - rekoh.

- Možda je Emilijano Zapata sjena Ernesta Hemingveja - osmjehnu se Adem.

- A možda je Ernest Hemingvej sjena Emilijana Zapate.

- Emilijano Zapata u Arabiji gleda arapske konje a ne džamije...

- Osim toga Ernest je pio... - rekoh.

- Eufemio Zapata, brat Emilijana Zapate jest pio - reče Adem.

- Pio je i pjesnik Tin Ujević - rekoh.

- I Vi pijete - reče Adem. Adem Kahrman nije pio.

- Pijem - rekoh skrušeno - ali sada nema šta...

- Ne razumijem zašto su pjesme Tina Ujevića tako tužne, on je živio u Sarajevu, a u Sarajevu ima više od stotine džamija. Kako neko može pisati tužne pjesme tamo gdje ima više od stotinu džamija - reče Adem.

- Ne znam - rekoh.

Četnici su od aprila do septembra 1992. srušili četiri stotine šezdeset i dvije džamije u Bosni i Hercegovini.

Adem se od 1958. godine trsio da izvaja čovjeka sa sjenom i u ljeto 1991. u tome je najzad uspio. Izvajao je čovjeka i njegovu sjenu.

Ali meleći ne ulaze u kuću u kojoj stoji kip, a osim toga, ako Adem Kahrman svom djelu ne udahne život gorjeće vječno u džehenemskoj vatri. On je to znao.

- Kur'an vam nigdje izričito ne zabranjuje da vajate čovjeka i njegovu sjenu - pokušao sam da ga utješim.

- Da, ali kad hoću da proučim Bismilu ili neki drugi kur'anski ajet, moram zažmiriti ili okrenuti glavu da mi pogled ne padne na moje figure - reče Adem.

- To treba pojasniti...)

POJAŠNJENJE

Muhammed, a. s., Allah ga darovao svojom milošću, 629. godine dotakao je svojim štapom tri stotine šezdeset kipova i goluba od alojevog drveta koji su stajali oko Kabe i oni su se srušili.

Hiljadu sto četrdeset i jednu godinu od godine u kojoj je Muhammed, a. s., štapom oborio mekanske kipove, u Njemačkoj se rodio filozof Georg Vilhelm Fridrih Hegel. Šejtan nagovori Karla Marksa da Hegela okrene naopačke, a u Rusiji se nađe šejtanov radnik po imenu Vladimir Iljič Lenjin koji tako, naopačke, okrene mnoštvo ljudi.

Sve je to zapisano u knjigama.

Turci u Bosni nisu pravili kipove.

Turska se raspala, a 1878. godine Bosnu je prisvojila Austro-Ugarska.

Kada su Turci otišli iz Bosne, Srbi, bosanskim muslimanima, bosanskim pravoslavicima i bosanskim katolicima govorahu - svi ste vi Srbi, što nije tačno.

Onda se i Austro-Ugarska raspadne, a srpski kralj Jugoslavije stane bosanskim begovima uzimati zemlju. Bosanski begovi su imali mnogo zemlje.

Bosanski begovi nisu pravili kipove.

Kada su Adolf Hitler, Car Hirohito i Benito Musolini započeli svjetski rat da bi uzeli svu zemlju na Zemaljskoj Kugli u Jugoslaviji je već bilo deset hiljada komunista.

Hitler, Hirohito i Musolini su poraženi ali su komunisti, najzad, bosanskim begovima uzeli svu zemlju.

Đavo je likovao jer komunisti ne vjeruju u Boga.

Sada Srbi bosanskim muslimanima stadoše govoriti: vi ste Srbi što nije tačno, a Hrvati bosanskim muslimanima stadoše govoriti: vi ste Hrvati što, također, nije tačno.

Komunisti su pravili kipove.

Adem Kahrman je vidio da se svi kipovi oduvijek prave bez sjene. Ali, njemu je trebalo trideset i tri godine da izvaja čovjekovu sjenku. To mu je pošlo za rukom nekako u ono isto vrijeme kada se u Bosni komunizam rasplinio i nestao a Jugoslavija raspala.

Čim se Jugoslavija raspala a komunizam rasplinio, Srbi i Crnogoci nasrnu da pobiju Muslimane i Hrvate u Bosni, a bosanske zemlje nazovu srpskim i onda ih prisajedine Srbiji.

Hrvati se ne pobiju s Muslimanima osim 19, 20, 21, 22, 23. i 24. oktobra 1992.

I također 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18. i 19. januara 1993.

Koliko god je Adem bio sretan što je izvajao čovjeka i njego vu sjenu, toliko je bio i nesretan jer Božji poslanik Muhamed, a. s., ne voli kipove, a Adem voli Božjeg poslanika.

10.

Što se tiče Ljeposave Kahriman, supruge Adema Kahrimama, Adem se nosio s dvije poteškoće. Naime, sestra njegove žene mnogo više je ličila na njegovu ženu nego što je njegova žena ličila na sebe. Osim toga, iako veoma lijepa, Ljeposava je sasvim ličila na svoga oca, a Adem se ustručavao da ljubi muškarca.

Vrabaca na Dobrinji više nije bilo. Mogao se vidjeti poneki golub. Došle su vrane masnih, sljepljenih i neurednih frizura i pogleda drskih, izbezumljenih...

Mitraljezi su zakivali svoja zrna u bijele ploče dana i crne ploče noći, a puščana paljba je cijepala bijela platna dana i crna platna noći.

Bio je to tekst metaka. Granate su završavale jednu rečenicu i započinjale drugu. Ljepota teksta bila je u tome što su znaci pisma bili jasni a tačke strašne.

11.

- Dvjesto dana pišete svoju knjigu, dvjesto dana hadžija Tahirović u vašoj knjizi stoji oderane kože, dvjesto dana Mustafa Dovađija umire na kocu!...

- Da, ali to što je već napisano može se pročitati za ciglo dvadesetak minuta - reče Adem i dodade: - Idem tamo »gdje car ide pješke«!

Adem Kahriman nije bio ničija izmišljotina; i on je morao da ide tamo »gdje car ide pješke«.

Prije nego što je tamo ušao, on se okrenu i reče:

- Prije pedeset godina, negdje u istočnoj Bosni, ne znam tačno gdje, četnici su od tijela zaklanih Muslimana napravili poljski zahod i na nj stavili natpis:

DŽAMIJA

- Ako ne učinite to da toga zahoda nikada nije ni bilo, je više neću čitati vašu knjigu! - rekoh.

Sjedio sam na golom podu u judnom kutu Ademove radne sobe. Ispred prozora je stajala polica s otprilike hiljadu knjiga. Bilo je prilično mračno jer je svjetlost dopirala samo kroz balkonska vrata. Ta polica s knjigama ranije je stajala u prostranoj niši naspram prozora a sada je štitila sobu od krhotina granata; neke knjige su već bile oštećene: posred hrbta časopisa «ŽIVOT» zabola se i ostala krhotina velika kao prst; rukovijet od sedam knjiga bio je oduran, gotovo sljepljen vrelim gelerom koji je prošao kroz njega.*

Ujutro, 17. novembra 1992. godine pao je prvi snijeg. U novinama je pisalo da će ove zime u Bosni od gladi i studeni stradati četiri stotine hiljada ljudi. Ali, novine obično lažu.

* Rukovijet od sedam knjiga: » Mesnevija«, prvi svezak, Mevlana Dželaludina Rumija u izdanju Tekijskog odbora Nakšibendijsko-mevlevijske tekije na Mlinima u Sarajevu, Sarajevo, 1988; Ihvanu-s-Safa: «Rasprava čovjeka sa životinjama», prevod s arapskog Enes Karić, Mešihat Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, El-Kalem, Sarajevo, 1991; Šejh Sadi Širazi: «Đulistan», prevod s perzijskog Salih A. Trako, El-Kalem, Sarajevo, 1989.; Alija Isaković: «Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku», Svjetlost, Sarajevo, 1992.; «Sa gornjeg čardaka - 120 pjesama iz zbirke Saliha Mešića», Tešanj, 1976.; Muhamed Asad: «Put u Meku», prevod s engleskog Hilmo Ćerimović El-Kalem, Sarajevo, 1990.; i knjiga Mula Mustafe Bašeskije: «Ljetopis», prevod s turskog Mehmed Mujezinović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.)

Gospođa Ljeposava je bila dežurna na stubištu, a Orhan se pred ulazom igrao sa psima. U kuhinji je gorio plinski plamenik na kome su se grijale tri cigle.

- Pao je snijeg - reče Adem trljajući ruke - sada mogu da dopišem ispovijest Fatime Muhović iz sela Kruševa kod Tjentišta.. .

- Ranije to niste mogli...?

- Ne, čekao sam da padne snijeg.. .

- A Šta je s hadžijom i Dovadžijom?... A šta je...

- Gospodine Nedžade Ibrišimoviću! - reče Adem - ako hoćete možete odmah vidjeti hadžiju oderane kože i Dovadžiju s kocem u tijelu kako izdišu na plavom kineskom ćilimu u sobi moje žene, ali vas upozoravam da je to prizor od koga se gubi razum! Osim toga, moja knjiga treba da spriječi te zločine a ne da stvara paniku na Dobrinji i ludilo u mojoj i vašoj glavi!

Uto uđe Ljeposava.

- Dobar dan! - reče smijući se. - Sad mi dolje psi odnesoše metlu!

Žene koje su tokom dana dežurale na stubištu bile su dužne i da počiste stepenište.

- Babo, struja! - reče Orhan nahrupivši na vrata i otrča u svoju sobu da gleda film s videa.

- Nemoj više da diraš pse, Orhane! - doviknu za njim Ljeposava. - Jutros je jedan pas otkinuo ruku s nekog leša i vukao je Dobrinjom.

- To je bio Garo! - objavi Orhan.

Adem donese magnetofon. - Poslušajte! - reče mi.

Ljeposava ponovo siđe na stubište. Čuo sam kako stanari raspravljaju gdje su psi mogli odvući njenu metlu.

... Imala sam, uz rat, šestero djece, četvero mi je rat odnio. Ne znam ni de mi je ostao sin Ramo, ne znam ni šta je s njim bilo. A da ti pravo kažem u zbijegu sam bacila svoje dvoje djece kada smo bježali u Borač. Sav narod je kreno da bježi, niko nije ostao, samo stari koji nisu mogli maket. Bježali smo u Borač od četnika. Ta se muka i ti smetovi i taj snijeg ni opisati ne mogu. Bacila sam svoje dvoje djece da sačuvam drugo troje. Jedno se je jako rodilo, imalo je dva mjeseca, bilo mu je ime Began, a drugom je bilo ime Zejnil, a on je imao godinu i po. Ja sam nosila, vukla za sobom petero djece. Hasana i Ramu sam na vratu nosila, Rame mi je nestalo, jedno sam bacila u Hrčavku. Bilo je puno naroda, sve je iz naših sela krenulo, niko nije smio od četnika ostat. Sve su okolili, pucali su, mi smo pobjegli, niko ništa nije ponio. U smetovima sam provela dva dana, zanoćili smo u snijegu, u nekoj kolibi, nekakav čoek mi naložio vatru i tuj sam s djecom noćila, ostali narod je prešo a ja nisam mogla dalje, tuj sam noćila, tek sam sutradan došla. Prolazili smo kroz duboki snijeg, kroz smetove, kroz pustinju, upadala sam sto puta u snijeg i zavaljivala se, a djeca mi na vratu, bilo mi je da spasim makar ovu jaču djecu a sitnina neka ostane, ne moreš sve spasiti. Vidila sam Zuliju Kršu u snijegu, pa vidila sam onog Sejdina, bio je mladić, i on mrtav u snijegu. Ukoliko je zamelo, utoliko je i premelo ga. Ostalo je u snijegu mnogo svijeta i djece i starijih. Ja sam svojim očima vidjela kako petero nestaje u snijegu, zamete ih snijeg i nestade ih. Vidala sam svašta. Još su neke žene bacale djecu. Ne bi se ni ja kutarisala, ni sebe ni djece, da nije bilo jednog čoeka. Turio mi dvoje djece na konja a ja sam dvoje nosila na vratu i on mi kaže drži se konju za rep. Bila sam sjela nek' me snijeg zamete, nisam mogla dalje, on naišo i podigo me, uzeo mi dvoje djece, i sve sam ja tako išla do Borča. Bili smo cijelu zimu tu, četnici tamo više nisu dolazili, bili smo po štalama, nismo vatre naložili niti hljeba ispekli cijelu zimu. Nisu nam ništa dali, nisu bogzna šta ni imali, i oni su morali hraniti svoju djecu. Slazili smo ovdje u naša sela. Jednom sam donijela malo graha a jednom malo zobi. Sakupi

nas se dosti i kreni u naša sela da donesemo hrane, ima 60-70 kilometara, opet po snijegu. Jedan mi je čoek dao ovcu, da nije bilo te ovce pomrli bi mi od gladi i ova djeca. On se zove Džano Voloder, on nas je spasio, a drugi nam nisu dali ništa.

Bilo je to 1941. A ja sam nogu izgubila 1942. kada smo se vratili u Foču. Vratili smo se preko Gacka u Foču, onda sam nogu izgubila. Ovaj sin, sada živi u Derventi, on se je prvi ranio, ja skinula šamiju s glave i njega previla, i on kreno vako cestom, ja pošla da predem viš' ceste i onda me ranilo, presjeko mi rafal nogu, odma' je noga otpala, rafal mi je odma' nogu otkino. Tuj sam bila, tako ranjena, osam dana, niko me nije previo, nit' sam ja nogu motala. Bilo je to na stanici, đe je sada benzinska pumpa, viš' Paunaca. Tu su poginule još tri žene, ne znam im imena, i jedno dijete. Vidila sam, tudi gdje sam ja ranjena, jedno malo dijete kako mrtvu majku sisa, ona mrtva a ono joj na grudima plače i sisa! Eto, tako je bilo. Mene je tu našao jedan četnik i on je meni dao pismo i naredio da me niko ne smije dirat'. Tu sam bila osam dana i osam noći. Odatle me odnio on sa još dva Talijana u Foču u bolnicu. Bila sam u bolnici godinu dana i šest mjeseci. Tu su me operisali tri puta, kako ja nisam zavijala nogu, noga mi se ucrvala, sve crvi izlazili iz nje, pa su me morali tri puta operisati i skraćivati nogu da sada nemam noge do kuka nikako. Kad su pobjegli Talijani i četnici, naljeko jedan čoek i kaže mi da će me prebaciti do Sarajeva i on me prebacio do u Sarajevo. Ma nemoj me ni pitati šta sam sve vidila i šta sam sve preživila. Bila sam muhadžirka u Sarajevu, bila sam u zbijegu na Alipašinu Mostu dva-tri mjeseca, bila sam sama, nikog nije bilo od mojih. Djeca su bila, jedno u Travniku, jedno u Kiseljaku. Bila sam u Sarajevu u nekog čoeka u kafani tri dana, on nam je donosio hrane na Alipašin Most. On nas je otale prevezo u Brčko, bili smo s ostalijem muhadžirima, bili smo u školi, u mejtefu, u nekoj šupi pored Save. I tako dočekam kraj rata...

Imala sam šestero djece: Avdo, Ramo, Šerifa, Zejnil, Began, Hasan. U Brčkom mi je umrlo jedno u zbijegu, šćerka mi je umrla u Brčkom, dvoje mi je ostalo u zbijegu prema Borču, preživila sam ja i

dvoje muške djece. Sa jednim sinom, ovim ovdi, živim i tugujem. Gledala sam, da prosiš ko sin, donijeli su u bolnicu u Foču, jednu djevojku, Muslimanku, prorezane joj sise 'vako i ruke joj tuda provučene, dovukli je tako u bolnicu. Doktori joj odrezali sise i pokušali da je spasu, vala je umrla, nije mogla preživiti'... U bolnici je ležao i neki četnik i stalno me, 'naku sakatu, uznemiravao, stotinu mi je puta došo na vrat, kaže: »Bula, da ti majku...! Ne znam odakle je.

Poslije rata vratim se u selo i hranila sam svoju djecu. Po petnaest kila hrane donesi na glavi iz Foče 'vako sakata, na jednoj nozi, imala sam štaku... Valjalo je živiti' i hraniti' djecu...

Prije nego što sam otišao otvorim još i vrata sobe gospođe Kahriman. Pod je bio prekriven ćilimom osobene plave potke s bijelim šarama kineskog pisma. Sa stropa je visio kristalni luster, dok su zidovi bili obloženi plavim tapetama s plitkim reljefom bijelih sitnih cvjetova. Zid u produžetku vrata, lijevo, zapremala je visoka i prostrana vitrina sva u ogledalima u kojoj je osim televizora, radia, videa, gramofona, telefona i još koječega bilo i puno različitih posuda od stakla oslikanih prozirnim postojanim bojama u svim plavim nijansama. Duž desnog zida pružao se niz komoda od bijelog prigušeno uglačanog drveta a na jednoj od njih bila je neokrnjena vaza od češkog stakla i do nje stona lampa od fino brušena, žućkasta i šupljikava kamena s jednostavnim sjenilom u obliku cilindra; s lijeve strane u polukrugu isticao se niz od sedam fotelja bez naslona za ruke presvučenih mehkrom bijelom kožom. Ispred slupanih prozora nadimale su se zavjese isječene staklom, mecima i gelerima, inače bogato nabrane. Zid iznad fotelja bio je prekriven slikama različitih veličina i motiva, naoko natiskanih u neredu ali je svaka slika naprosto iskala onu do sebe a sve su bile majstorski uramljene ramovima na kojima je preovladavala srebrena podloga; među njima je bio samo jedan crtež koji je predstavljao središnji dio stabla čempresa starog više od četiri stotine godina, rad i dar Adema Kahrimana.

Sve u sobi bilo je prekriveno slojem prašine, komadićima maltera, stakla i iverja. U sobu, očito, niko odavno nije ulazio niti sam na ćilimu mogao zapaziti tragove krvi. Tako umiren, zatvorim vrata.

OPET POJAŠNJENJE

- Babo, struja!

(Šta je električna energija to naučnici tačno ne znaju. Kao što, uostalom, niko ni o čemu ne zna ništa tačno!) Radnici su, uz pomoć UNPROFOR-a, popravljali dalekovode koje bi četnici srušili pa bi Sarajevo na mahove dobijalo električnu struju ali bi četnici odmah potom rušili dalekovode. Onda bi radnici, uz pomoć UNPROFOR-a, popravljali dalekovode a četnici ih ponovo rušili.

12.

Nakon četiri dana provedena na straži u napuštenoj, polusrušenoj i izgorjeloj zgradi u Dobrinji Tri, pedeset metara od četničkih rovova, vratio sam se u svoj stan.

Naložio sam vatru u pećici koju sam skovao od oluka a sulunar napravio od konzervi, nasuo lonac kišnice iz plastičnog bureta što sam je skupio na krovu zgrade još prije nego što je pao prvi snijeg i okupao se. Potom sam otvorio lanč paket i njegovu sadržinu istresao na sto: tuna with noodlen, maple nut cake, crackers, beverage base powder orange, coffe instant, cream subatitute, šećer, so, žvake i šibice...

Kesicu s kafom i žvake sam stavio u džep. Na balkonu sam pokupio snijeg s ograde i njime natrpao čajnik ali nisam sačekao da voda proključa. Izašao sam i uz stepenice popeo se sprat više. Vrata Ademova stana bila su otškrinuta i jasno sam čuo kmečanje bebe, glas gospode Ljeposave i Ademov glas.

Lijevo, kada se uđe, kratak je hodnik, koji vodi do vrata Ademove radne sobe, pravo je predsoblje, desno kuhinja, a naprijed oveća soba u kojoj sam, onomad, vidio Huseina ef. Talovića, njegova četiri sina, ženu mu i kćer, lijevo soba gospođe Kahriman; iz trpezarije se moglo izaći na omanji balkon koji je gledao na dobrinjsku aveniju; jedna vrata iz trpezarije su vodila u hol, iz hola desno išlo se u Orhanovu sobu a lijevo u spavaću; činilo mi se da glasovi dopiru baš iz te spavaće sobe.

Treba reći da Adem Kahriman za svoga života nije krao, nije lagao, nije pio, nije se kockao, a posljednje dvije godine sve svoje putene žudnje nekako je zgurao u san; kako, to samo ptice znaju; on je čak i sa svojom ženom opštio u snu. To Ljeposavi, dabome, nije odgovaralo. Ako bi mu prigovorila Adem bi odgovarao:

»Sinoć sam te ljubio u snu.«

Pretpostavljam da on u snu nije ljubio samo Ljeposavu ali, o tome zaista ne znam ništa detaljnije. Baš kao ni Ljeposava.

- Ti mene dvije godine ne dotičeš! - kaže Ljeposava.

- Skoro svaku noć te dotičem u snu! - odgovara Adem.

Ona mu je vjerovala. I ja sam mu vjerovao. I Orhan mu je vjerovao:

- Babo te, mama, dotiče u snu. Uđem, zalupim vrata i glasno upitam: - Ima li koga?

Prvo se pojavi Orhan. U ruci je držao gitaru, ali je na rukama imao rukavice.

- Ja, mama, Ramo i Bego idemo u Maleziju! - reče.

- U Maleziju?

- Da - reče Orhan. - A možda i u Njemačku... - dodade.

- Ti i ja idemo u Njemačku, a tata, Ramo i Bego mogu da idu kud god hoće - reče odlučno Ljeposava.

Na prostranom krevetu bračnog para Kahriman, koji je bio zastrt prekrivačem, sjedio je dvogodišnji Ramo Muhović obučen u bundu, s šalom oko vrata, cuclom u ustima i šarenom vunenom kapom na glavi koja mu je bila navučena preko ušiju. Iz ovećeg smotuljka pored njega kmećao je njegov mlađi brat Bego Muhović.

Bio sam zapanjen isto onoliko koliko je bila zapanjena i Ljeposava Jović, udata Kahriman. Možda i više.

»Adem Kahriman je najbolji pisac na svijetu«, rekoh u sebi od rijeći do rijeći.

- Ja sam preko noći postala majka još dvoje malodobne djece! Valjda ipak neko mora znati ćija su to djeca! Kaže, našao ih u snijegu! Ali gdje...?

- Da, našao sam ih u snijegu - reče Adem.

- Otkud baš ti da ih nađeš?!

- Ostavi ih, ja ću se o njima brinuti - reče Adem.

- On će se o njima brinuti...! - reče Ljeposava podsmješljivo.

Adem Kahriman je nekada klesao kamen i po deset sati neprekidno, ali sada nije volio ništa raditi. Čak više nije upotrebljavao ni pribor za jelo.

»Užasno bi me zaboljelo i duboko uvrijedilo ako bi mi kašika slučajno ispala iz ruke«, govorio je.

- Znam ćija su to djeca... - započnem, ali mi Adem dade znak da šutim.

- Čija? – upita Ljeposava.

- Naša... - reko, pokoleban.

- Moja...! - reče Adem.

- On im je već i imena nadjenuo...

- Da, ovo je Ramo, a ovo je Bego... - reko brzopleto. Adem se namršti.

- Kako to vi znate? - upita Ljeposava. Nisam znao šta na to da odgovorim. - Znam... - reko potpuno zbunjen.

- Ramo i Bego... - nasmija se Ljeposava.

- A zašto ne Marko i Stevo?... - upita.

- Čujem da odlazite iz Sarajeva? - priupitah ženu Adema Kahrimana što sam mogao ljubaznije i nenametljivije.

- Da. Danas. S konvojem...

- Ali to je veoma opasno...

- Zna li vi da ova beba nema ni dva mjeseca? Ta ona će ovako umrijeti! Čime da je hranim?... - reče Ljeposava.

- Sve je pripravljeno, sve što treba. Ja sam već razgovarao s dr Fauzi Kellijem, s ljudima iz Civilne zaštite, čak i sa komandantom Dobrinje. Treba samo odmah da krenemo... - reče Adem.

- Evo žvake! reko Orhanu. - Ali nemoj da ih daješ Rami i Begi, progutaće ih...

- Znam - reče Orhan.

13.

Ljeposava s Begom u naručju, a Orhan držeći Ramu za ruku, uđoše u bijeli UNPROFORov transporter s francuskom posadom. Dan je bio sunčan i hladan. Nad Dobrinjom je tamo-ovamo letjelo veliko jato golubova. Naletjevši na zgradu, rasuli bi se kao šaka suhog lišća. U zraku su praštali rasprskavajući meci.

- Onom četniku koji je oderao hadžiju treba načiniti srpsku kućicu, čak i puteljak do nje popločati srpskim kamenom da bi bio zaštićen. Znete li to? - upita Adem dok smo se vraćali s ispraćaja.

- Ne! - rekoh.

- To je kućica nalik onoj kućici na koju su naišli Ivica i Marica, sjećate li se te bajke?

- Da - rekoh.

- Ako ne bude imao takvu kućicu raspašće se! - reče Adem

- Pa neka se raspadne! - rekoh.

- Malo mi je muka od te kućice... Idem da spavam. Sam! - reče Adem i namignu.

- A Dovađžija? - upitam.

- Treba dobiti Nobelovu nagradu za književnost - osmjehnu se Adem - a to se ne događa baš svaki dan, zar ne? - reče.

DOPUNA

Orhan Kahrman je crnomaljast, temnoput.

Fatima Muhović iz sela Kruševa kod Tjentišta i njena dva
sina ponovo bježe pred četnicima.

BILJEŠKA O PISCU

NEDŽAD IBRIŠIMOVIĆ je rođen 20. oktobra 1940. godine u Sarajevu. Osnovnu školu je završio u Žepču. Srednju umjetničku školu, odsjek vajarstvo, završio je 1961. godine u Sarajevu. U Sarajevu je diplomirao na Filozofskom fakultetu, odsjek filozofija, 1977. godine. Član je Društva pisaca Bosne i Hercegovine od 1964. godine čiji je od aprila 1993. godine i predsjednik, i član je Udruženja likovnih umjetnika od 1992. godine.

Djela: *Kuća zatvorenih vrata*, priče, 1964; *Ugursuz*, roman, 1968; *Karabeg*, roman, 1971; *Priče*, 1972; *Živo i mrtvo*, priče, 1978; *Zmaj od Bosne*, pripovijest, 1980; *Car si ove hefte*, autobiografska proza; *Nakaza i vila*, kratke priče, 1986; *Drame*, 1988; *Kuća bez vrata i druge priče*, 1989; *Braća i veziri*, roman, 1989. i *Dva dana u Al-Akaru*, pripovijest, 1991. godine.

Prevoden je na češki, turski i albanski i, djelimično, na engleski, francuski, španski i italijanski. Za roman *Ugursuz* dobio je »Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva» 1969. godine, za televizijsku adaptaciju *Ugursuza* prvu nagradu za dramski tekst na Bledskom festivalu 1970. godine, za roman *Karabeg* godišnju nagradu Izdavačkog preduzeća »Svjetlost» 1971. godine, za roman *Braća i veziri* godišnju nagradu Izdavačkog preduzeća »Veselin Masleša» 1989. godine.

NEDŽAD IBRIŠIMOVIĆ
**KNJIGA ADEMA KAHRIMANA NAPISANA
NEDŽADOM IBRIŠIMOVIĆEM BOSANCEM**

Izdavač

NIPP LJILJAN

Za izdavača

MENSUR BRDAR

Recenzent

DŽEMALUDIN LATIĆ

Lektor

HADŽEM HAJDAREVIĆ

Korektor

ENES DURMIŠEVIĆ

Design

ISMAR MUJEZINOVIĆ

Štampa

DP DELO TČR, Ljubljana

Za štampariju

ALOJZ ZIBELNIK

Tiraž

2.000

Ljubljana 1994.